

חלק אבן העזר

סימן א

הולדת ילדים פגומים

שאלה

זוג שבבדיקות גנטיות התברר שילדיהם ייוולדו פגומים באופן קשה מאוד פיזית או נפשית. האם חייבים במצות פו"ר?

א. אין מצוה ללדת ילדים פגומים

האם יש בכלל מצוה להביא לעולם ילדים פגומים?

בברכות (י ע"א):

אמר ליה (ישעיה לחזקיה): משום דלא עסקת בפריה ורביה. אמר ליה: משום דחזאי לי ברוח הקדש דנפקי מינאי בנין דלא מעלו. אמר ליה: בהדי כבשי דרחמנא למה לך? מאי דמפקדת איבעי לך למעבד, ומה דניחא קמיה קודשא בריך הוא – לעביד. אמר ליה: השתא הב לי ברתך, אפשר דגרמא זכותא דידי ודידך ונפקי מנאי בנין דמעלו.

מתשובתו של ישעיה לחזקיה יש ללמוד שאדם אינו רשאי להיפטר ממצות פריה ורביה בגלל בנים לא ראויים, אלא המצוה מוטלת עליו בכל תנאי. (אמנם אין למדין מן האגדות, אך כן למדין מהטיעונים ההלכתיים המובאים באגדה. לא יתכן שהאגדה תשים בפיו של ישעיהו טענות המנוגדות להלכה. ואכן הפוסקים דנים בהלכה הנלמדת מאגדה זו). אך המהרש"ל (ים של שלמה יבמות פ"ו סי' מד) כתב:

אשה אינה מצווה על פריה ורביה, ויכולה לשתות כוס של עקרין, היכא דאית לה צער לידה, או שמתיראה

מפני בנים שאינם הגונים.

האיש מצווה על פ"ו (ס"ה ע"ב) אבל לא האשה... ומותרת לשתות אף כוס של עיקרין, וכ"כ הסמ"ג (לאוין ק"ט) וראייתו מסוגיא דסוף האי פירקא (ס"ה ע"ב) דדביתהו דר' חייא דקשתי' כו', ואומר אני, דאין ראייה מזו, אלא למי שיש לה צער לידה, כעין דביתהו דר"ת, וכ"ש אם בניה אין הולכין בדרך ישרה, ומתיראה שלא תרבה בגידולים כאלו, שהרשות בידה.

לכאורה דבריו נסתרים מדברי ישעיהו בברכות שמצות פריה ורביה קיימת גם כאשר הבנים אינם הולכים בדרך ישרה? אך מתוך עיון בדבריו משמע שמחלק בין האיש לאשה. חזקיה הוא איש שחייב במצות פריה ורביה בכל תנאי, והיה עליו לחפש אשה שתסכים ללדת לו ילדים, גם אם לא יהיו ראויים. המהרש"ל מתיחס לאשה שפטורה מפ"ו. היא לא חייבת ללדת ילדים שאינם ראויים.

אם כי צ"ע, בשלמא חזקיה ראה ברוה"ק שייולד לו מנשה, לכן סבר להיפטר ממצות פריה ורביה, אך סתם אשה אינה יכולה לדעת מראש שייולדו לה ילדים לא ראויים ומדוע שתיפטר מהמצוה? וק"ו בתו של ישעיה הנביא שמן הסתם ידעה מאביה שתלד את מנשה שירצח את אביה. אם כי גם על חזקיה ק' הרי הכל ביד"ש חוץ מיר"ש, וכמו שהוא עצמו אמר "הב לי

ברתך, אפשר דגרמא זכותא דידי ודידך?"
 וצ"ל מכיון שהוא ראה ברוה"ק שלמרות
 הבחירה החופשית התוצאה תהיה שמנשה
 יהיה רשע, שימלא את ירושלים דם מפה
 לפה, לא רצה להולידו (ואולי היה בזה גם צד
 של פיקו"נ).

ואכן אין ללמוד מחזקיה לנ"ד, כי באשר
 ליראת שמים הדבר תלוי בבחירה, ורק על
 זה אמר ישעיה "בהדי כבשי דרחמנא למה
 לך" ונתן לו את בתו לאשה. משא"כ מחלה
 טבעית קשה. זו אינה תלויה בבחירה
 ובמקרה של מחלה טבעית קשה גם ישעיה
 היה פוטרם ממצות פריה ורביה.

ב. אין מצוה להרבות סבל בעולם

מיהו גם במקרה בו יולדו ילדים חולים,
 הרי גם לחולה יש זכות קיום עלי אדמות.
 אדרבה, ניתן לזכות את הרבים באמצעותו
 שיקיימו בו את מידת החסד, למה שלא
 יולידוהו?

אולם מצד הילד החולה י"ל שאין מצוה
 להביאו לעולם ע"מ שיתייסר קשות ויזדקק
 כל הזמן לעזרת זולתו.

וצ"ע אם ללמוד זאת מהאב עצמו. אם
 נניח שהאב חייב במצות פריה ורביה בכל
 מצב, א"כ גם חובת הילד להיולד, הן כדי
 לזכות את אביו במצוה, והן מצד חובת
 האדם לחיות (אם נניח שיש מצוה גם להיולד,
 ר' להלן). במק"א (באהלה של תורה ח"ב סי' צב)
 הוכחנו שאדם פטור ממ"ע הגורמת לו
 יסורים קשים. ואילו היה האב עצמו סובל

מיסורים גדולים כתוצאה מקיום מצות פ"ו
 מסתבר שהיינו פוטרם אותו ממנה. למרות
 שזו מצוה דרבים, אך אין חובה על הפרט
 להתייסר ביסורים קשים למען אחרים. כי
 דרכיה דרכי נועם. (אמנם מאשה הסובלת
 מיסורים שפטורה ממצות פריה ורביה אין להביא
 ראייה וכמו שכתבנו לעיל לחלק בין מצות האשה
 למצות האיש). אם נכונה הנחתנו שהאב
 עצמו פטור מהמצוה במקום שהוא מתייסר
 ביסורים קשים, א"כ לכאורה ה"ה הבן, אין
 מצוה שייולד ע"מ לסבול כל ימיו. אמנם
 אדם לעמל יולד, אך לא לעמל חריג,
 השונה בהרבה מדרך כל הארץ. האם יש
 חובה לקיים מצות פריה ורביה בילד
 שיסבול יסורים קשים?¹

נלענ"ד שאדרבה, וכי אומרים לאדם
 קיים מצוה ע"ח יסורי זולתך? כלומר, האם
 האב רשאי לקיים מצות פו"ר על חשבון
 הסבל של הבן שיוולד? הרי אפילו במקום
 פיקו"נ אסור לאדם להציל את עצמו בממון
 חברו ק"ו בצער גופו של חברו. ואפילו
 לשיטת התוס' בב"ק ס ע"ב שאסור להציל
 את עצמו בממון חברו, רק כשאין דעתו
 לשלם, אך במקום שדעתו לשלם מותר,
 אולם בצער גופו של חברו גם הם יודו
 לרש"י שם, שהרי לא יתכן לומר שאדם
 יצער את חברו כדי לקיים מצוה ע"מ
 לשלם לו. והחובל בחברו כדי לקיים מצוה
 הוי מצוה הבאה בעבירה. אמנם כאן צ"ע
 אם זו מצוה הבאה בעבירה, כי הוא לא
 חובל בבנו בידיים, אך בעצם הבאתו לעולם

1. איוב וירמיה קללו את יומם והתלוננו על הוריהם שילדו אותם. אמנם אין אדם נתפס על צערו,
 ואין ללמוד מרגעים קשים בחייהם, אך מי שכל ימיו סבל ויסורים קשים עלול גם הוא לקלל את
 יומו ואת הוריו. וכבר היה ילד חולה שתבע את הוריו בבית המשפט על שילדו אותו...

ג. עולם חסד יבנה

יש טוענים שבהבאת ילדים בעלי יסורים לעולם הם מזכים את האחרים שמקימים בהם מצוות רבות של חסד. תפיסתנו היא לא הן ולא שכרן, ויש בעולם מספיק בעלי יסורים המזכים את הרבים במצוות ואין צורך להוסיף עליהם.

כמו כן יש לחלק בין מי שכבר קיים בעולם לבין מי שעדיין לא נולד. מצות וחי בהם חלה רק על מי שכבר נולד, אולם אין מצוה להביא ילד לעולם ע"מ לקיים 'וחי בהם'. המצוה היא פריה ורביה בלבד ולא 'וחי בהם'. (ר' תוס' ב"מ קיד ע"ב שלא היה דין פיקו"נ בהחייאת בנה של הצרפית וכמו שהסביר הנצי"ב בהעמק שאלה שאילתא קסז אות יז).

ובזה יש לדחות את ראיית הפת"ש נגד המהרש"ל. הפת"ש (אה"ע סי' ה ס"ק יא) הביא ראייה נגד המהרש"ל מב"ב קל"ג ע"ב שאסור להיות מעבורי אחסנתא, אפילו מברא בישא לברא טבא, דדלמא אתיין מיני' זרע מעליא עיי"ש, וה"ה לעניין הבאת ילדים לעולם למרות שיסטו מהדרך. לענ"ד אין ראייה. שם מדובר בבן שכבר קיים, שאין לקפח את זכותו בירושה, משא"כ להביא לכתחילה בן לעולם כשידוע לנו מראש (אם אכן ידוע לנו) שיסטה מהדרך הישרה.

וכן דעת המנחת יצחק (ח"ו סי' קמד) בתשובתו לגר"ש זלטרנריך אבד"ק שטשקובה (עיירת משפחת אמי, אוד מוצל מאש, הוריה וכל אחיה ואחיותיה וצאצאיהם נספו בשואה, ה' יקום דמם) אלא שהוא עוסק בזוג שכבר נולדו להם בן ובת וקיימו בהם מצות פריה ורביה וכל הדיון הוא על מצות "לערב אל תנח ידיך".

הוא גורם לו סבל. מיהו גם אם נניח שיש כאן מעין חבלה צ"ע אם זו מצוה הבאה בעבירה, כי לא העבירה גורמת את המצוה. אדרבה, המצוה גורמת לעבירה. כי ע"י מצות ההולדה נגרמת עבירה של יסורי הילוד. וצ"ע אם בכה"ג אמרינן מצוה הבאה בעבירה. מה גם שבמצות פריה ורביה לא אמרינן מצוה הבאה בעבירה ר' מנ"ח מצ' א שהוכיח מזה שמוליד ממזר מקיים מצות פריה ורביה שלא אמרינן מצוה הבאה בעבירה בפריה ורביה, כי את העבירה הוא עבר בביאה האסורה, אך המצוה מתקיימת רק בהולדה. אך בנ"ד גם העבירה תתקיים רק בהולדה יחד עם המצוה. וא"כ אולי בכ"ז יש כאן מצוה הבאה בעבירה. וצ"ע. עכ"פ מצוה פשוטה אין כאן.

וגם אם נדחה את הראיה מסבל האב, שאין לפוטרו ממצוה בגלל סבל בנו, הראיה מהאשה היא כן ראייה. הרי אשה המתייסרת יכולה לשתות כוס של עקרין כי היא אינה מצווה. וק' אמנם היא פטורה אך בעלה הרי חייב בפ"ו מי התיר לה לשתות כוס של עקרין כדי למנוע מבעלה את קיום המצוה? (ודוחק לומר שעשתה זאת בלי ידיעת בעלה. נניח שהוא לא ידע, אך מי התיר לה להפקיע את בעלה ממצוה ללא ידיעתו?) אלא ע"כ אדרבה, בעלה אינו חייב במצוה על חשבון אשתו המתיסרת. ולכן גם הוא פטור מהמצוה. וא"כ ה"ה בנ"ד. אין הצדקה להוליד ילדים שיסבלו סבל רב רק כדי שהאב יקיים מצוה.

והעיר לי הרב יעקב אפשטיין שיש לפטור את האב במקרה זה ממצות פו"ר גם משום דרכיה דרכי נועם. התורה לא ציוותה עלינו לקיים מצוה הכרוכה בסבל רב (ר' סוכה לב ע"א ואג"ת בערך זה).

א. מהיש"ש משמע שמחלק בין האיש לאשה.

ב. וכן משמע מדבריו שלא רק הימנעות מלשאת אשה שאינה בת בנים מותרת, אלא גם מניעת הריון מותרת מסיבה זו.

ג. ההנחה שרוה"ק קובעת בצורה מוחלטת שהבנים יצאו לתרבות רעה צ"ע, האם ננעלו דרכי תשובה ובחירה חופשית גם ממי שרוה"ק מודיעה לנו שיהיה רשע? הרי ידוע שגזרה רעה עשויה להתבטל. עכ"פ מדבריו למדנו שקטטה בין משפחות היא דבר טבעי שיש להתחשב בו יותר מאשר חשש שהבנים יצאו לתרבות רעה. וא"כ ק"ו יסורי גוף ונפש של הילדים שייוולדו ושל הוריהם. וקי"ל שבמשפחות שכל תשומת הלב ניתנת לילד אחד, בגלל מחלתו, יתר האחים מרגישים עצמם מקופחים והדבר עלול להרבות קטטה בבית.

אם כי גם מדבריו משמע שהוא דן רק במצות 'לערב' ולא בעיקר מצות פריה ורביה.

ד. מצוה ללדת ילדים פגומים

לעומת הפוסקים, הנוטים למנוע את לידתם של ילדים פגומים, יש פוסקים הנוטים להתיר ואף לחייב את לידתם, אם כי הם דנים בשאלה אחרת, של נישואי קרובים או משפחות בהם יש חשש גבוה לילדים פגומים. לדעתם אין להתחשב בחששות הגנטיים. ובין היתר הם מוכיחים מהגמ' בברכות שישעיה אמר לחזקיה, 'בהדי כבשי דרחמנא למה לך?' ומזה יש להסיק גם לנ"ד שאל לנו להתחשב בחששות שהועלו ע"י מדעני הגנטיקה.

בשו"ת משנה הלכות (חי"ב סי' רסה) מערער על הנהוג שהתקבל על דעת גדולי

לעומת זאת בשו"ת שבט הלוי (ה"ד סי' קסא) דן בזוג שגר במקום שבו יש סיכוי קלוש לחנך את הילדים חינוך יהודי כשר, ועל האשה מוטל למעשה עיקר עול החינוך, שרצו להימנע מקיום מצות 'לערב אל תנח ידך'. הגר"ש וזנר לא מקבל את טענת האשה ודוחה את הראיה מחזקיה, ש'מיפקדת' הכוונה היא רק לגבר שחייב במצוות פריה ורביה ולא לאשה, לדעתו גם אשה נחשבת כמצווה (וכמש"כ הר"ן בקידושין יש פ"ב) וכן מצות 'אל תנח' אף היא ככל מצוה לענין זה ובתוך דבריו כתב:

דשאני התם שהי' חזקי' המלך בעל רוה"ק אמיתי, וידע בברור גמור שבניו יהי' רשעים... וגלגולי סבות כל החינוך בזה"ז הם הרבה ולא קצרה ידו להושיע, ובפרט במקום שהאב והאם רוצים בחינוך הבן הגם שאין בתי ספר טובים... ואם הוא ירא שמים בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו.

ומה דאיתא בשו"ע אה"ע סי' א' ס"ח בהג"ה בשם התה"ד דאם יש לו בנים הרבה מותר לישא אשה שאינה בת בנים מחשש דיבואו לקטטה... הנה הרבה יש לחלק בזה דקטטה מבנים שונים מאמהות שונות בבית הוא דבר טבעי ורגיל, ואינו מחויב להכניס מריבה לתוך ביתו שהיא קשה ממלחמת גוג ומגוג, משא"כ ענין חינוך שבידו תלוי.

ועוד, והוא העיקר דאיפכא יש לדייק מזה דדוקא לישא מעיקרא אשה שאינה בת בנים הוא דמותר הא לעשות פעולות שלא תלד אשה בת בנים עדיין לא שמענו.

לענ"ד יש להעיר על דבריו:

הוא רק לעניין מצות בערב. אך שם באות ז כתב:

נלענ"ד שאין חילוק בזה בין לא קיים לערב אל תנח ידך ובין לא קיים מצות פריה ורביה, דכיון שמדין ערבות אין חובה על האשה לדאוג לקיום מצות פריה ורביה של בעלה, דאשה אינה בכלל ערבות... ממילא אינה בכלל ערבות דמצות פריה ורביה של בעלה כיון שהיא פטורה ממצוה זו. ומשמע דעת האחרונים שגם לגבי בעלה אינה בכלל ערבות דאין חילוק בין בעלה לאחר.

ולענ"ד נראה שמצות פריה ורביה שאני. שהרי א"א לקיימה אלא ע"י נשיאת אשה ומכיון שבלעדיה אין בעלה יכול לקיים את המצוה על דעת כן היא נישאה לו שתהיה שותפתו לקיום מצות פריה ורביה וא"כ היא ערבה לו וכמש"כ הר"ן בקידושין ריש פ"ב. אלא שי"ל שלא השתעבדה לבעלה אלא במצב רגיל של רוב הנשים בעולם, אך במקרה חריג של סבל גדול הרבה יותר מהמקובל על דעת כן לא השתעבדה לו. ומכיון שאינה מצווה בעצמה על מצות פריה ורביה היא רשאית להימנע במקרה זה.

גם דעת הגרש"ז"א (מנחת שלמה סי' קג, א) נוטה לפטור זוג הסובל ממחלה תורשתית, שמחמתה ילדיהם יהיו בצער, ממצות פריה ורביה.

ו. הפריה מלאכותית

הדרך שהרופאים ממליצים למנוע הולדת ילדים פגומים היא באמצעות הפריה מלאכותית. יש סיכוי שבאמצעות הפריה מלאכותית יבודדו את הילדים הבריאים ישתילו אותם ברחמה של האם והיא תלד רק אותם (יש מחלות גנטיות שניתן למונען ע"י

התורה לעשות בדיקה גנטיות לפני שידוכין הנקראת 'דור ישרים' ובין היתר הוא טוען שאין להתחשב בשיקולים מדעיים ויש לסמוך על הרוב ולא לחוש למיעוט, גם אם הן מיעוט מצוי (יתכן לומר שגם לדעתו, אם לדעת המדענים רוב הבנים יהיו חולים מותר להימנע מלהולידם).

וכן האדמו"ר מקלויזנבורג בשו"ת דברי יציב (חלק אה"ע סי' ז) מתיר נישואי בת דודתו וקורא לא להתחשב בדעת הרופאים. ויש גם הטוענים שאדרבה מצוה להביא ילדים פגומים לעולם כי הם בעלי נשמות גדולות ואולי יש בהם מגלגולים אחרים. ועל כך אנו משיבים: אדרבה! בהדי כבשי דרחמנא למה לך? אין לדיין אלא מה שעניו הטבעיות רואות ואל לנו לערב בהלכה שיקולים מעולם הנסתר שאיננו מבינים בו.

ואכן דעת רוה"פ שלא כדעתם של המתירים, אלא אדרבה הם ממליצים על בדיקות גנטיות והימנעות משידוכים שעלולים להביא ילדים פגומים לעולם. ולדעתם יש מקום לשקול הימנעות מהולדת ילדים כאלה.

ה. ערבות האשה לבעלה

בשו"ת בצל החכמה (ח"ד סי' סה) מתיר מניעת הריון במקום שיש חשש להולדת ילד מפגר. את דברי היש"ש הוא מיישב שלא יקשה עליהם מחזקה, שלא בעיית התנהגותם השלילית של הילדים גורמת להיתרו של היש"ש אלא צער ההורים ועגמת הנפש שתהיה להם מהתנהגות ילדיהם וא"כ ק"ו ילד מפגר.

בתחילת דבריו הוא מדבר באשה שבעלה קיים כבר מצות פריה ורביה וכל הדיון

שחייו יהיו מלאי סבל.

מסקנה:

א. אם הם קיימו כבר מצות פריה ורביה הם פטורים ממצות 'לערב אל תנח ידך'.
 ב. אך באשר למצות פריה ורביה עצמה אם רוב הסיכויים ללדת ילד בריא שינסו ללדת ילד כזה ואם ייוולד בריא שילדו עוד אחד וגם אם יהיה מאותו מין אין לחייבם יותר וכמש"כ הנמוק"י ביבמות (סד א):
 ולכו"ע מיהת אם לא ילדה אלא (כולם) זכרים או נקיבות אעפ"י שזכר ונקיבה היא המצוה אין כופין אותו להוציא.
 ובשו"ת בצל החכמה (שם) הביא שכן פסק גם בשו"ת מעיל צדקה (סי' לג ד"ה איברא) והמהר"ט לא היו לו אלא רק בנים זכרים ולא נשא אשה אחרת עליה.
 ג. אך אם ייוולד חלילה ילד חולה צריך לשקול היטב לפי מצבם הנפשי והבריאותי האם הם מסוגלים לנסות שנית, כי אם הדבר קשה להם מאד הם פטורים.
 ד. אם יש חשש סביר שהילד יהיה חולה אל להם ללדת אותו בדרך טבעית אלא רק ע"י הפריה מלאכותית.

ברירת הביצית והזרע והפריה מלאכותית). אמנם בדרך זו ספק אם הם מקיימים מצות פריה ורביה (ר' באהלה של תורה ח"א סי' סט) אולם כאמור בדרך הטבעית אינם חייבים לקיים מצות פו"ר ולכן עדיף שיקיימו את המצוה בדרך מלאכותית אע"פ שמבחינת קיום המצוה הדרך הטבעית עדיפה. כי אין הצדקה לקיים מצוה בהידור על חשבון סבלו של הילד שייוולד.

ואם האשה מעדיפה הפריה טבעית, כי בהפריה מלאכותית עליה לעבור טיפולים הורמונאליים לא קלים, ושאיבת הביציות היא פעולה כירורגית שיש בה סיכונים, לכאורה אין הצדקה שהיא תסבול רק כדי למנוע סבל מהילד שייוולד. מאי חזית דדמא דההוא גברא סומק טפי מדמא דידה? לא מצינו שאדם חייב לסבול כדי למנוע סבל מחברו. מ"מ אין לדמות את הסבל שלה שהוא חד-פעמי לסבלו של הילד שהוא סבל ממושך לכל החיים. ואין לך אם בעולם שאינה מוכנה לסבול עבור בנה.

א"כ יש להמליץ על הפריה מלאכותית למרות הסבל שייגרם לה על פני הפריה טבעית שבה היא עלולה להביא לעולם ילד

סימן ב

השתלת רקמות לצורך פוריות

המושג/ת? אך מכיון שיש הבדל בין שתי הרקמות יש לחלק את השאלה לשתיים. נדון תחילה בהשתלת שחלות.

א. השתלת ביציות

אמנם השתלה מועילה בדרך כלל

שאלה זו נחלקת לשתיים: א. השתלת שחלות מאשה פוריה לאשה עקרה. ב. השתלת רקמות של אשך מגבר פורה לגבר עקר.

השאלה המשותפת היא אחרי מי יתיחס הילד שייוולד, אחרי התורמת או